

DETLEV W. BELLING – SZÜCS TÜNDE*

Bevezetés a német jogba

Bevezetés

A következő tanulmány elsődleges célja, hogy tömör áttekintést nyújtson a német jog alapjairól, legfontosabb ismerveiről. Nem feladata a német jog egyes területeinek részletes bemutatása vagy a német és a magyar jog tételes összehasonlítása. A másodlagos cél éppen ebből következik, azaz hogy az olvasó, hallgató, gyakorló jogász érdeklődését felkeltsük a német jog problémái, speciális szabályozásai iránt, és esetleg bizonyos kérdésekben való kutatásra, ezek akár összehasonlító jellegű tanulmányozására ösztönözzük.

Ezen cél érdekében először a német jogot az európai joghagyományok összefüggésébe helyezzük és röviden bemutatjuk a német jog történeti fejlődését. Majd a következő részben a jogi szaknyelv nehézségére, ugyanakkor szükségszerű voltára hívjuk fel a figyelmet. Ezután mind a magyar, mind a német jogrendszer alapjait nyújtó elhatárolásnak, vagyis a magánjog és a közjog elhatárolásának részletes bemutatására kerül sor, amelynek során az egyes jogterületeket is ismertetjük. Mivel minden ország jogrendszerének meghatározó eleme az igazságszolgáltatás működése, felépítése, a leghosszabb fejezetben ezt taglaljuk. Itt számos a magyar jogtól való eltérés figyelhető meg. Az ezt követő részben az egyes jogforrásokat ismertetjük, és ezek hierarchikus elhelyezkedését mutatjuk be. Ezután már a magyar jogi tanulmányok elején is megismert jogértelmezési módszereket elevenítjük fel, és egészítjük ki néhány tipikusan a német joggyakorlatban alkalmazott technikával. Végül pedig, ami a joghallgatók számára igazán érdekes lehet, a német jogászképzésről és az elhelyezkedési lehetőségekről számolunk be.

A. A joghagyomány és a jogi nyelv

I. A német jog az európai hagyományok tükrében

A német jogrendszer hagyományosan a kontinentális jogcsalád tagja. Az angolszász case law-val szemben a német jog kodifikált, azaz átfogó törvénykönyvekben rögzítik.

* DETLEV W. BELLING, Univ.-Prof. Dr. iur., M.C.L. (U. of Ill.), Potsdam, SZÜCS TÜNDE, Dr. iur., LL.M. (Universität Potsdam), Berlin.

Ezek a kodifikált formai hagyományok a XVII–XVIII. századi európai felvilágosodás korára nyúlnak vissza.

Mint sok más kontinentális jogrendet, a német jogot is jelentősen befolyásolták a római jogi hagyományok. A római jogszabályok nagy részét a késő antik korban gyűjtötték össze, és a XIII. és XVI. század között Észak-Olaszországból kiindulva terjedt el Európa-szerte. A XVII. századtól ez az erősen dogmatikus római jogrendszer egyre inkább összefonódott az ősi germán rendi joggal (Standesrecht), majd ennek eredményeképpen jöttek létre az első jelentős törvénykönyvek, mint például az Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten 1794-ben, a Code Napoléon 1804-ben vagy az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch. Ezek az egyes német fejedelemségekben is hatályban voltak. A római jogi hagyományok további, szisztematikus rendezésére a XIX. században – többek között Savigny munkásságának eredményeképpen – került sor. Ez mindmáig a német jog, ezzel együtt a legfontosabb német kodifikációs vívmány, a Bürgerliches Gesetzbuch¹ alapját képezi.

A mai német jogrendszerben talán minden másnál erősebben fedezhetők fel azok a törekvések, amelyek az 1933 és 1945 közötti nemzetiszocialista uralom idején német területen uralkodó jogtalanságot hivatottak elkerülni.² Ez rögtön megmagyarázza az 1949-es bonni alkotmány kiemelkedő jelentőségét is. Az olyan eszmék, mint jogállamiság, demokrácia, alapjogok (emberi jogok) mindenek előtt meghatározzák a német jogrendszer szerkezetét és irányvonalát, ezek az eszmék áthatnak és befolyásolnak minden egyéb jogot.

Az Európai Közösség alapításában való részvétel tovább erősítette a német jog európai jellegét. Így mára alig maradt olyan jogterület, amelyet az európai közösségi jog ne érintett, sőt formált volna.

II. A német jogi szaknyelv

A német bírósági szervezeti törvény³ alapján német bíróság előtt kizárólag a német nyelv használatos (GVG 184. §). Csupán a szorbok⁴ használhatják saját járásaik bírósági előtt a szorb nyelvet.⁵ A GVG 184. § jelentősége kimerül abban, hogy minden résztvevő köteles érveit német, nem pedig például angol vagy spanyol nyelven előadni ahhoz, hogy a bíróság előtt meghallgatást nyerjen. Nem jelenti viszont azt, hogy az átlagos német polgárnak a német jogi szaknyelvet meg kellene értenie.

Más szaknyelvekhez hasonlóan a jogi szaknyelv is egy olyan sajátos terminológiát használ, amely a törvényeket és bírósági ítéleteket a laikusok számára gyakran nehezen érthetővé vagy egyenesen érthetlenné teszi. Ez sokszor mélyen elvont, egyedi fogalmakon alapuló és körülményes stílusban fogalmazott, hosszú mondatokban nyilvánul meg.

A jogi szaknyelv ezzel egyrészt alárendeli magát a joganyag komplexitásának, és precíz kifejezésmóddhoz vezet. A másik oldalról viszont a polgárok számára sokszor le-

¹ Polgári Törvénykönyv – Bürgerliches Gesetzbuch, BGB.

² ROBBERS: *Einführung in das deutsche Recht*, 20.

³ Bírósági szervezeti törvény – Gerichtsverfassungsgesetz, GVG.

⁴ Sorben – szorbok: A szorb egy Németországban nemzeti kisebbségként elismert nyugati-szláv nép. A lengyel határ mentén Szászország és Brandenburg területén élnek.

⁵ Anlage in Kapitel II Sachgebiet A Abschnitt III Nr. 1 lit. r zum Einigungsvertrag.

hetetlenné teszi például a saját ügyeikben született ítéletek megértését. A jogi szaknyelv érthetlensége esetleg odáig is vezethet, hogy az ítéletek és törvények polgárok általi követését megnehezíti, sőt esetleg megghiúsítja, így pedig ez a jog társadalmi elismertségét veszélyezteti. Ezen túl a nyelv politikai jelentőséghez is jut, mégpedig azáltal, hogy a közhatalom nyilvánossága és ellenőrizhetősége a nyelven keresztül valósul meg. Ez magában hordozza annak követelményét, hogy a demokrácia egy mindenki által érthető nyelvtől függjön.

B. A jogterületek felosztása

A magyar jogrendszer tagoltságában, jogterületi felosztásában sok tekintetben a német jogra alapoz. Így a következő fejezetben számos alapvetően a magyar jogrendszerrel egybeeső tulajdonságot figyelhetünk meg.

A német jogban – a többi civiljogi, kontinentális jogrendszerekhez hasonlóan – az egész joganyag alapvetően két nagy részre, a magánjogra és a közjogra tagolódik. A magánjog túlnyomó részben a polgárok egymással való közvetlen viszonyát rendezi. Ide tartozik pl.

- a kötelmi jog (pl. adásvétel, bérleti szerződés, kártérítés),
- a dologi jog (főként a tulajdon),
- a családjog, öröklési jog (pl. tartási kötelezettség, végrendelet) és az 1. ábrán bemutatott további jogterületek.⁶

A közjog ezzel szemben az államok mint jogonalanyok egymás közötti viszonyait nemzetközi és európai szinten; a polgároknak az államhoz, illetve a közösséghez (Gemeinwesen) való viszonyát; a szövetség (Bund), a tartományok (Bundesländer) és a községek (Gemeinde) alkotmányos alapjait szabályozza. Így ide sorolható pl.

- a nemzetközi jog, a nemzetközi szervezetek joga,
- az európai jog,
- a német alkotmányjog, ezen belül az alapjogok és államszervezet felépítésére, működésére vonatkozó szabályok,
- a szövetség, a tartományok és az önkormányzatok (községek) közigazgatási joga és
- az egyházjog és állami egyházjog.

Az említett jogterületeken kívül a közjoghoz sorolható még a büntetőjog is, annak ellenére, hogy ez a jogterület sokak elképzelése szerint különleges szerepet játszik, és mintegy harmadik nagy jogágat képez. A büntetőjog tehát tágabb értelemben a közjog különleges jogterületének minősül, mivel a büntető hatalom kizárólag az állam kezében van.

Németországban – hazánkhoz hasonlóan – igen erős a magánjog és közjog közötti elhatárolás, sokkal jelentősebb, mint pl. Angliában. Ez többek között azzal függ össze,

⁶ Lásd 1. ábra.

hogy Németországban a bírósági rendszer a jogterületek felosztásához igazodik.⁷ A polgári jogi vitákat a GVG 13. §-a alapján a rendes bíróságok, a közjogiakat ezzel szemben a VwGO⁸ 40. §-a alapján a közigazgatási bíróságok előtt tárgyalják. Mindenesetre a büntetőjog esetében a jogterületi besorolás és a bírósághoz való utalás eltér egymástól, hiszen a büntetőjogi jogviták éppúgy, mint a polgári jogiak a rendes bírászkodáshoz tartoznak.

Ez az alapvető különbség a közjog és magánjog között főként a bírászkodás történelmi fejlődésével magyarázható. Eredetileg a bíróság előtti jogvédelem csak a magánjog és a büntetőjog vonatkozásában állt fenn. Először a XIX. században sikerült a közjog területén is jogvédelmet biztosítani. Ez nem a bíróságok, hanem a vezetőik utasításához kötött, kinevezett hivatalnokok révén valósult meg. Ezért vált használatossá a „rendes” bírászkodás elnevezés kizárólag a magán- és büntetőjogi ügyekben eljáró bíróságokra. Ez a kifejezés megmaradt akkor is, amikor később a közigazgatási jogvédelem ellátására is igazi bíróságokat hoztak létre. A bíróságok ily módon létrejött egymásmellettsége alapozta meg a két jogterületen érvényes különböző alapelvek kialakulását is.⁹

Ez a jogterületek közötti különbségtétel az egyetemi órabeosztásban szintén megtalálható. A német egyetemeken például három nagy egységre (magán-, köz- és büntetőjog) épül az oktatás, ezeken belül hirdetnek meg külön előadásokat és szemináriumokat.

Ezt a klasszikus nézetet folyamatos kritika éri az új jogterületek egyre intenzívebb fejlődése során, és sokan a tisztán tárgyi jellegű felosztás mellett foglalnak állást. Így lehetséges az, hogy például a jogterületeken átvélő informatikai jog egyszerre tartalmaz magánjogi természetű elemeket, mint pl. az internet útján történő online-adásvétel, és büntetőjogi jellegűeket, pl. a kalózmásolat büntethetősége; végül pl. az adatvédelmen keresztül közjogi kérdéseket is érint.

A közjog és magánjog elhatárolására különböző elméletek léteznek. Az egyik legfontosabb, amely szerint a magánjog az egyes személyek érdekeit szolgálja, míg a közjog az állam érdekeit. Ez az ún. „Interessentheorie”¹⁰ viszont nem vezet minden esetben egyértelmű elhatároláshoz. Például a házasság intézménye vagy a verseny hagyományosan a magánjoghoz sorolandó, annak ellenére, hogy itt közjogi érdekek is felmerülnek. A másik oldalról megközelítve ilyen a felmentés – német kifejezéssel „Dispens” – intézménye amikor is a közjogi engedélyezési eljárás során a magánjogi építető megkapja az engedélyt a rendezési tervtől való eltérésre.

További elhatárolási lehetőséget nyújt a közjognak az alá-fölérendeltségi viszonyon alapuló jellege. Ezzel szemben a magánjog az azonos szinten lévő jogalanyok közötti viszonytal foglalkozik. Ez az ún. „Subjektionstheorie” vagy „Subordinationstheorie”¹¹ sem tudja megmagyarázni, miért tartozik a szülő-gyermek viszony a magánjoghoz annak ellenére, hogy ezt is az alá-fölérendeltségi viszony határozza meg. Ezen elmélet másrészt a közjogban is megcáfolja önmagát, hiszen pl. a tartományok is azonos fokon helyezkednek el, mégis egy köztük keletkező esetleges jogvita a közjoghoz tartozik.

⁷ BRAUN: *Einführung in die Rechtswissenschaft*, 132.

⁸ Közigazgatási bíróságokról szóló rendelet – Verwaltungsgerichtsordnung, VwGO.

⁹ BRAUN: *Einführung in die Rechtswissenschaft*, 133.

¹⁰ Magyar kifejezéssel: „érdekelmélet”, SCHOCH/SCHMIDT-ARMANN/PIETZNER-EHLERS, VwGO, Rn. 221.

¹¹ Magyar kifejezéssel: „alanyiség elmélete” vagy „alárendeltség elmélete”, SCHOCH/SCHMIDT-ARMANN/PIETZNER-EHLERS, VwGO, Rn. 221, 223.

A sokak által támogatott „Sonderrechtstheorie” vagy „modifizierte Subjektstheorie”¹² úgy jelöli meg a közjogot, mint olyan normák összességét, amelyek kizárólag a közhatalom hordozóira – az államra vagy a szupranacionális szervezetekre, mint pl. az EU – vonatkozóan határoznak meg jogokat és kötelezettségeket, ezzel szemben a magánjog tetszés szerinti jogalanyok számára szól. Ennek az elhatárolási módnak az a problémája, hogy pontosan definiálni kell, mely esetekben beszélhetünk felsőbb hatalom gyakorlásáról.

Végso soron segít a különbségtételben, ha végiggondoljuk, mi a közjog és magánjog elhatárolásának célja. Itt alapvetően két különböző döntéshozatali elv (Entscheidungsprinzip)¹³ érvényesüléséről van szó. A magánjog a közvetlenül érintett személynek a szabad (önkényes), indoklási kötelezettség nélküli döntésén alapul (önkény elve), a közjogban viszont a függő, számadásra kötelezett hivatalnok dönt (felelősség elve). A magánjognak éppen az a feladata, hogy a polgároknak megadja a lehetőséget, hogy alapvetően a saját elképzeléseiket kövessék. „A magánjogi jogalany döntésének minden jellegű befolyásolása tabu marad (...)”¹⁴. A közjognak ezzel szemben első sorban a közjó eléréséhez kell hozzájárulnia.

A közhatalmi szervek döntéseiket a jog alapján, számadási kötelezettséggel terhelt viszonyban hozzák. Ennek az a célja, hogy az állam egyének fölötti elhatalmasodását megfékezze. Ugyanakkor azzal a ténnyel is számolni kell, hogy a közjogi döntések következményei nem a döntést meghozóra hárulnak. A polgár maga viseli cselekedeteinek következményeit, az állam viszont ezeket a polgárra terheli.

Annak ellenére, hogy ez a két jogterület szemben áll egymással, egyes területeken konvergálnak is. Így a munkajog területén szociális okokból adódnak kivételek, pl. az üzemi tanács kötelező hozzájárulása és az indoklási kötelezettség esetében (BetrVG¹⁵ 87. §). Az esélyegyenlőségről szóló törvény¹⁶ megtiltja többek között a magánjogi munkáltatók számára is, hogy a munkavállalókat faji, etnikai hovatartozás, nem, vallási vagy világnézeti meggyőződés, fogyatékoság, életkor vagy szexuális irányultság alapján hátrányban részesítsék. Mindezen korlátozások alapján a magánjogi munkáltató sem dönthet szabadon és önkényesen saját jogviszonya vonatkozásában.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy a német alkotmány közjogi jellegű alapjogai, vagyis az emberi jogok, a magánjog területén is kifejtik hatásukat. A német jogban ez a funkció a „Drittwirkung”¹⁷ elnevezést kapta, amely azt jelenti, hogy az eredetileg az állam és a polgár közötti viszonyban a polgárok védelmét szolgáló alapjogok a polgár és polgár közötti viszonyban is alkalmazásra kerülnek. Az alapjogok tehát objektív értékrendszert teremtenek meg, amely hatással van pl. a polgári jog általános rendelkezéseire (Generalklauseln, BGB 138, 157, 242, 307, 826, 1666. §§) is.¹⁸ Ezeket a jogszabályok értelmezése során irányelveként kell figyelembe venni.

(A Jogterületek áttekintése c. ábrához lásd az 1. sz. mellékletet.)

¹² Magyar kifejezéssel: „a különjog elmélete” vagy „módosított alanyiség elmélet”, SCHOCH/SCHMIDT-ABMANN/PIETZNER-EHLERS, VwGO, Rn. 221, 225.

¹³ BRAUN, *Einführung in die Rechtswissenschaft*, 137; MEDICUS, ALLGEMEINER TEIL DES BGB, Rn. 4, 10.

¹⁴ KÖNDGEN, AcP 184, 600, 602 (1984).

¹⁵ Az üzemi tanácsokról szóló törvény – Betriebsverfassungsgesetz, BetrVG.

¹⁶ Az esélyegyenlőségről szóló törvény – Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, AGG.

¹⁷ BVerfG v. 23.04.1986 – 2 BvR 487/80 = BVerfGE 73. 261.

¹⁸ PALANDT/HEINRICHS, BGB, § 242, Rn. 8.

C. Az igazságszolgáltatás és a bírászkodás

I. A hatalommegosztás elve

A német alkotmány, a Grundgesetz a 20. Cikk (2) bek. alatt rögzíti a hatalommegosztás elvét, vagyis a három hatalmi ág – törvényhozás, igazságszolgáltatás vagy bírászkodás és végrehajtás – egymástól való elhatárolását.

Ezen elv a politikai hatalommegosztáson, a három egymástól elhatárolt hatalom együttműködésén, egybefonódásán és ezáltal kölcsönös ellenőrzésén, végül a mindezekből keletkező mértékletes államhatalmon nyugszik. A bírói hatalom és a hatalommegosztás két másik eleme, vagyis a törvényhozó és a végrehajtó hatalom, együttesen alkotják a német jogállam három alappilléret.

A bírói hatalom tehát a másik két államhatalomtól elkülönülten és önállóan működik. Hiszen a bíróságok csak úgy tudnak a peres félnek főként az állammal, ennek szerveivel és hatóságaival szemben alkotmányos értelemben igazságot szolgáltatni, ha a törvényhozástól és az igazságszolgáltatástól függetlenül működő szervezettel bírnak.

II. A jogállam igazságszolgáltatási monopóliuma és a jogvédelem garanciája

1. Az állami bíróságok

A jogállamban az igazságszolgáltatás monopóliuma kizárólag az államot illeti meg. Mivel az állam megtiltja az egyéneknek vélt követeléseik önkényes, bizonyos körülmények között erőszakos úton történő kikényszerítését, az államra hárul annak kötelezettsége, hogy egy működőképes igazságszolgáltatást hozzon létre. Ezt a bírói döntéssel keresztül valósítja meg, amelyben tulajdonképpen az államhatalom nyilvánul meg. Az igazságszolgáltatás gyakorlására tehát egyedül az állam rendelkezik jogosultsággal, ebben az értelemben a jogállam hatalmi monopóliuma valósul meg. Ezáltal a Grundgesetz alkotmányosan garantálja az egyének számára az igazságszolgáltatás igénybevételének jogát [GG 2. Cikk (1) bek. figyelemmel a 20. Cikk (3) bekezdésére és 92. Cikkre]. Ez biztosítja tehát az állampolgárok felé, hogy mind a közhatalom, mind az állampolgári jogok gyakorlása bírói felülvizsgálat mellett valósuljon meg.¹⁹ Ez kizárólag olyan bírásokon keresztül történhet, akik megfelelnek a törvényesen lefektetett bírói követelményeknek [GG 2. Cikk (1) bek. figyelemmel a 20. Cikk (3) bekezdésére és 92. Cikkre]. Az igazságszolgálat tehát a bírósághoz fordulás alkotmányos jogának segítségével [GG 19. Cikk (4) bek.] szolgálja az állampolgárok alapjogainak²⁰ védelmét, érvényesítését, ezáltal egyfajta jobbéke megvalósítását.²¹

¹⁹ Így a polgári eljárásjogban Münch/Komm-RAUSCHER, ZPO, Band 1, §§ 1-510c, Einl., Rn. 240.

²⁰ BVerfGE 33, 23, 32.

²¹ MAUNZ/DÜRING-HILLGRUBER, Art. 92, Rn. 10.

2. A nem állami bíróságok

A jogállam igazságszolgáltatási monopóliuma ellenére nem állami jellegű magán bíróságok, mint például az egyházi bíróságok vagy választott bíróságok (ZPO 1025. és köv. §-ok), továbbá szövetségek és egyesületek bíróságai is léteznek.

Ezek a magánbíróságok sokkal inkább az egyének személyes függetlenségét, döntési szabadságát, ill. az egyházi testületek státuszát hivatottak kifejezni, így az alkotmányosan védett alapjogok és a személyhez fűződő jogok alkotmányos védelmét szolgálják. A nem állami bíróságok mégsem teljesen függetlenek az államtól, hiszen az államnak ezen a területen továbbra is fennáll az a kötelessége, hogy az állampolgárok alapjogait védelmezze. Olyan eljárási szabályok megalkotásán keresztül, mint például az önkéntes bíráskodásra vonatkozó szabályok,²² garantálja a német állam az alapjogok és emellett az alapvető jogállamiság teljesülését. Ekként biztosítja az állam azt, hogy a magán, nem állami bíróságok létrehozása ne vezessen az állami bírósági rendszer aláásásához.²³ A nem állami bíráskodás határát ott kell meghúzni, ahol a visszaélés veszélye kezdődik. Ezen bíróságok döntéseivel kapcsolatban az államnak ellenőrzési joga van, hogy így bizonyosodjon meg arról, nem történtek visszaélések, az alkotmányból fakadó önrendelkezés (Selbstbestimmung) ne csaphasson át az alapjogokat és az igazságszolgáltatás monopóliumát sértő önkényes rendelkezésbe (Fremdbestimmung).²⁴

3. A különleges bíróságok tilalma

A törvényes bíró alkotmányos követelménye [GG 101. Cikk (1) bek.] magában foglalja egyidejűleg a különleges bíróságok tilalmát is [GG 101. Cikk (1) bek. 1. mondat]. Ezen olyan bíróságokat kell érteni, amelyek kialakításukat tekintve eltérnek a törvényileg előírt bíróságok hatáskörétől, illetékességi körétől és egyes különleges vagy egyéniileg meghatározott eseteket hivatottak eldönteni.²⁵ A Grundgesetz előírásai szerint a bíróságoknak már az eljárás megindítása előtt mindenkor általánosan meghatározottnak, és a bírói helyeknek törvényesen kinevezett bírók által betöltöttnek kell lenniük. Ez a követelmény a gyakorlatban a mindenkori bírósági elnök által meghatározott éves ügyelosztási rendben keresztül valósul meg, amelyben rögzítik az egyes bírók által képviselt szakterületeket (GVG 21e. §). Mindezt a nemzetiszocialista diktatúra rossz tapasztalatai hívták életre, így akarja az alkotmányozó hatalom megakadályozni, hogy ad hoc jellegű bíróságok összehívásán keresztül a bírósági döntéseket befolyásolni lehessen.

Ez a tilalom nem érvényes azokra a speciális jogi szakterületeken működő bíróságokra, amelyek létrehozását a GG 101. Cikk (2) bek. értelmében külön törvény írja elő, ilyenek pl. a fiatalok, katonák, orvosok ügyeiben, a hajózási és a kisebb polgári peres ügyekben (Bagatellsachen) eljáró bíróságok.

²² 2009. szeptember 01-én lépett hatályba a családjogi eljárásról és az önkéntes bíráskodás szabályaitól szóló 2008. december 17-i törvény [Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der Freiwilligen Gerichtsbarkeit – FamFG (BGB. I S. 2586, 2587)].

²³ MAUNZ/DÜRING-HILLGRUBER, Art. 92, Rn. 88.

²⁴ MAUNZ/DÜRING-HILLGRUBER, uo.

²⁵ MAUNZ/DÜRING-HILLGRUBER, Art. 101, Rn. 3, BVerfGE 3, 223.

III. A bírósághoz fordulás joga

Mind a német alkotmány [GG 103. Cikk (1) bek.], mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye [6. Cikk (1) bek.], mind az Európai Unió Alapjogi Chartája (47. Cikk) biztosítják mindenkinek a bíróság előtti meghallgatáshoz való jogot. Mindezen jogforrások megerősítik a történelmileg kialakult eljárési szabályokat, és biztosítják teljesülésüket európai jogi és alkotmányjogi szinten.²⁶ Az emberi méltóság tiszteletben tartásának és védelmének megnyilvánulásaként minden személy, azaz minden európai uniós és uniós kívüli polgár rendelkezik a joggal, hogy a bíróság előtt tényleges és jogi értelemben állást foglaljon, és így jogi érdekeit védje.²⁷ Ebből következik az államnak az a kötelezettsége, hogy minden személynek tisztességes eljárást (faïres Verfahren) és a bíróság előtt érvényesülő fegyveregyenlőséget biztosítson.

IV. A független bíró

Az igazságszolgáltatás gyakorlása személyesen és szakmailag egyaránt független bírón keresztül történik [GG 97. Cikk (1) bek., GVG 1. §, DRiG²⁸ 25. §]. Bírói tevékenységük gyakorlása során tehát teljes mértékben függetlenek felettesük vagy egyéb szervek utasításától (weisungsunabhängig). Ezáltal biztosított a bírói hatalom teljes elválasztása a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól. A bírói függetlenség, mint a jogállami bíráskodás alapvető eleme alkotmányosan megváltoztathatatlan [GG 79. Cikk (3) bek. figyelemmel a 20. Cikk (2) bekezdésére]. Funkcionális függetlenségük mellett a bírók a fellebbviteli bíróságok, mint például felsőbb tartományi (Oberlandesgerichte) vagy szövetségi bíróságok (Bundesgerichte) gyakorlatához sem kötöttek. A bírónak döntése során sokkal inkább saját, a jogon és törvényeken alapuló meggyőződése szerint kell döntenie.

V. Az európai bíróságok

1. Az Európai Közösségek Bírósága

A német alkotmány a „nyílt államiság” követelményének értelmében (Gebot einer „offenen Staatlichkeit”) minden állami szervet felhatalmaz, hogy ezek a nemzetközi jogi kapcsolatokat és az Európai Unióban való együttműködést az európai integráció érdekében elősegítsék.²⁹ Ebben a terminológiában nyitáson azt a folyamatot értjük, amelynek során az állam szuverenitásánál fogva az őt megillető jogok egy részét az európai szervekre ruházza át.³⁰ Ez viszont maga után vonja, hogy minden tagállamnak he-

²⁶ MAUNZ/DÖRING-HILLGRUBER, Art. 103; Rn. 1.

²⁷ Ständige Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts, BVerfGE 7, 275; 9, 89; 55, 1; BVerfG, NJW 2004, 2443.

²⁸ Német bírákra vonatkozó törvény – Deutsches Richtergesetz, DRiG.

²⁹ KIRCHHOF: *Die Bedeutung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Europarecht*, in: RILL, *Fünfzig Jahre freiheitlich-demokratischer Rechtsstaat – Vom Rechtsstaat zum Rechtswegestaat*, 172.; GG 23. Cikk.

³⁰ Dazu eingehender Kirchhof, uo.

lyesen és az európai jogalkotó akaratának megfelelően kell alkalmaznia az európai jogot. Ez a követelmény érvényes mind a törvényhozó, mind a bíraskodó, mind pedig a végrehajtó hatalomra. Az Európai Közösség az államhatalmi ágak szétválasztásának elve alapján hozta létre az Európai Közösségek Bíróságát³¹ mint ellenőrző szervet (Kontrollorgan), amely egy igazságszolgáltató szerv minden hagyományos követelményének megfelel.³² Az Európai Bíróság feladata a közösségi jog értelmezése és alkalmazása során a végső döntés meghozatala, így biztosítja a közösségi jogalkalmazás egységességét.³³ A szövetségi bíróságok mint a nemzeti bírások legfelsőbb és egyben legutolsó szintjei közösségi joggal kapcsolatos jogértelmezési kérdéseket terjeszhetnek elő az Európai Bíróságnak.³⁴ A tagállamok bíróságai pedig felelősséggel tartoznak az európai alkotmányjog teljesüléséért és kötelesek figyelembe venni az alkotmányjogilag ajánlott jogalkalmazási kötelezettségeket.³⁵

2. Az Emberi Jogok Európai Bírósága

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye³⁶ rendelkezéseinek védelme és betartatása érdekében kiemelkedő szerepe van az Emberi Jogok Európai Bíróságának. A Német Szövetségi Köztársaság minden állami szervét kötik az Egyezményben és ennek Németországban érvényes kiegészítő jegyzőkönyveikben foglaltak.³⁷ Az alapjogok és a jogállami garanciák értelmezése során kötelesek figyelembe venni az Egyezmény rendelkezéseit és a bíróság joggyakorlatát.³⁸

VI. Az ítélkezési gyakorlat

1. Az ítélkezési gyakorlat működése

A GG 92. Cikke alapján az ítélkezést a Szövetségi Alkotmánybíróságon és a Grundgesetz által előírt szövetségi és tartományi bíróságokon keresztül kell gyakorolni. Minden jogágon belül egy háromszintű bírósági rendszer került kialakításra, mégpedig az elsőfokú (Eingangs-), a fellebbviteli (Berufungs-) és a felülvizsgálati bírósági fórumok (Revisionsinstanz). Ez alól az egyetlen kivétel a pénzügyi bíraskodás, ennél mindössze két bírósági szint létezik.

³¹ Lásd később „Európai Bíróság” néven.

³² BVerfGE 73, 339, 367 ff. – „Solange II”.

³³ BVerfGE, uo. Gegenwärtig gelten die Konsolidierten Fassungen des am 30.03.2010 in Kraft getretenen Vertrags über die Europäische Union und des Vertrags über die Arbeitsweise der Europäischen Union (2010/C 83/01) in der Fassung des Vertrags von Lissabon zur Änderung des Vertrags über die Europäische Union und des Vertrags zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft vom 13.12.2007.

³⁴ Az Európai Unióról szóló egységes szerkezetbe foglalt Szerződés 19. Cikk (3) bek. b) pontja.

³⁵ KIRCHHOF: *Die Bedeutung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Europarecht*, 172.

³⁶ Lásd később „Egyezmény” néven.

³⁷ A Német Szövetségi Köztársaság 1950. november 11-én írta alá az Emberi Jogok Európai Egyezményét, 1951. december 5-én ratifikálta, és 1953. szeptember 3-án lépett Németországban hatályba. Az EJEE 46. Cikke alapján az Egyezményt aláíró ország kötelezettséget vállal arra, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit elismeri és teljesíti.

³⁸ BVerfGE 111, 307 zum Sorgerechtsstreit „Görgülü”.

2. A szövetség hatásköre

A bíraskodás alapvetően a tartományok feladata. A szövetség tehát csupán a Grundgesetz által előírt vagy megengedett esetekben hozhat létre saját bíróságokat. Ennek értelmében a GG 92. és következő Cikkei előírják, hogy a szövetségi törvényhozónak létre kell hoznia az ún. kötelező bíróságokat. Ezeket a GG 95. Cikke pontosan megnevezi, eszerint a rendes, közigazgatási, pénzügyi, munkaügyi és szociálisügyi bíraskodás létrehozása kötelező. Emellett a szövetségi törvényhozó mérlegelési jogkörében további nem kötelező bíróságokat hozhat létre. A Szövetségi Alkotmánybíróság pedig ezen a két rendszeren kívül álló, különleges helyet foglal el.

Az egyes bírósági ágaknak saját eljárási rendjük van, amelyek úgy kerültek kialakításra, hogy az adott ágnak mindenkori, speciális igényeit kielégítsék. Minden bírósági ág csak a hozzá rendelt jogágban hozhat döntéseket, e döntések meghozatala során figyelembe kell venniük az alapjogokat és a Grundgesetz ajánlásait (Wertungen).

3. Az alkotmánybíraskodás

A német szövetségi jogrendszer legmagasabb szintű és legjelentősebb jogszabálya a Grundgesetz. Minden állami szervnek figyelembe kell vennie a Grundgesetz előírásait és ajánlásait. Ez elsősorban az alapjogokra (Grundrechte) és az alapjogi természetű jogokra (grundrechtgleiche Rechte)³⁹, másodsorban pedig az államszervezeti és a hatásköri normákra érvényes.

Az alapjogi normák betartatása a Szövetségi Alkotmánybíróság feladata. Mint az „alkotmány védelmezője” kettős szerepet tölt be: egyrészt a független alkotmányos szervet (Art. 93, 94, 99, 100 GG), másrészt a bírói hatalom részeként felel az alkotmányos és emberi jogokért. Ez utóbbi során az egyéb bíróságok döntéseit ellenőrzi. Fontos viszont, hogy ezt a tevékenységét nem a bírósági rendszerbe ágyazva végzi, nem szakmai szempontból vizsgálja felül a többi bíróság döntését. Az alkotmánybíróság feladata az, hogy az állami, ezen belül a bírósági döntések fölött is alkotmányos kontrollt gyakoroljon, ennek megfelelően a bírósági eljárással kapcsolatban felmerült ügyeket hasonló módszerrel vizsgálja meg, mint ahogy ezt bármely más állami szerv vonatkozásában is tenné (als Akte der Staatsgewalt). Tehát nem teljes körű, azaz szakbírósági, hanem csupán alkotmányossági szempontokra alapozott vizsgálatot végez. A Szövetségi Alkotmánybíróság nem funkcionál legfelsőbb bírósági felülvizsgálati szintként.

Amennyiben egy bírósági döntés az alapjogokba vagy az alapjogi természetű jogokba ütközik, azt a Szövetségi Alkotmánybíróság megsemmisítheti. A legjelentősebb alkotmányjogi eljárás az egyéni alkotmányos panasz (Individual-Verfassungsbeschwerde), ennek segítségével az egyének tiltakozhatnak a bírósági döntések vagy törvény formájában megnyilvánuló közhatalmi aktusok ellen.⁴⁰

³⁹ A német jogrend megkülönbözteti az alapjogokat és az alapjogi természetű jogokat. Az alapjogok a német Alkotmány, vagyis a Grundgesetz első fejezetében találhatók (1-19. Cikk), ezzel szemben az alapjogi természetű jogokat a 93. Cikk (1) bek. 4. pontja sorolja fel. Ezen jogok megsértése esetén szintén lehet a Szövetségi Alkotmánybírósághoz alkotmányjogi panasszal fordulni. Ilyen jog pl. a választójog vagy a törvényes bíróhoz való jog.

⁴⁰ A Szövetségi Alkotmánybíróság 1951. évi alapításától 2009-ig lefolytatott eljárások 96 %-a egyéni alkotmányos panasz volt (Forrás: <http://www.bundesverfassungsgericht.de/organisation>, Dátum: 2010.05.25).

A Szövetségi Alkotmánybíróság rendelkezik egyedül a hatáskörrel, hogy döntésével törvényeket alkotmányellenessé és semmissé nyilvánítson.⁴¹ A GG 94. Cikk (2) bek. és a BVerfGG⁴² 31. § (2) bek. alapján ez a semmissé nyilvánítás törvényi erővel bír. A Szövetségi Alkotmánybíróságnak további különleges hatáskörei is vannak, ilyen például az, hogy jogában áll egy pártot betiltani, illetve kezdeményezheti a szövetségi elnök felelősségre vonását.

Mіндеzen hatáskörei folytán a Szövetségi Alkotmánybíróság kiemelkedő és különleges szerephez jut egyrészt mint alkotmányos szerv, másrészt mint a jogtudományi rendszer része.

4. A bírósági ágazatok és a kötelező szövetségi bíróságok

A következőekben rövid áttekintést szeretnénk nyújtani a mindenkori bírósági ágak hatásköréről és illetékességéről. A GG 95. Cikk (1) bekezdésének értelmében a szövetségeknek a következő területeken szövetségi bíróságokat kell létrehozni:

- a) rendes igazságszolgáltatás,
- b) közigazgatási igazságszolgáltatás,
- c) pénzügyi igazságszolgáltatás,
- d) munkaügyi igazságszolgáltatás,
- e) igazságszolgáltatás szociális ügyekben.⁴³

a) A rendes igazságszolgáltatás

Németországban a rendes bírászkodás a legrégebben fennálló igazságszolgáltatás, amelynek történelmi gyökerei a XII. századra nyúlnak vissza. A történelmi rendes bírászkodásra jellemző volt, hogy a bírászkodást polgári és büntető ügyekben nem utasítható (weisungsungebunden), független bírák gyakorolták.

Ezzel szemben a közigazgatási jogviták rendezése a közigazgatási rendszerhez tartozó hivatalnokokon keresztül történt, így független közigazgatási bírászkodásról még nem lehetett beszélni.⁴⁴ Ez a (terminológiai) megkülönböztetés a rendes és „nem rendes”, vagyis közigazgatási bírászkodás között mára elveszítette jelentőségét, hiszen a Grundgesetz alkotmányosan előírja a bírói függetlenséget minden bíróság vonatkozásában. Az elnevezés viszont máig megmaradt.

A rendes bíróságok polgári és büntető ügyekben döntenek. Ennek megfelelően a rendes igazságszolgáltatáson belül megkülönböztetünk polgári és büntető igazságszolgáltatást (GVG 13. §). A polgári bírászkodáson belül beszélhetünk továbbá peres és nemperes (önkéntes) igazságszolgáltatásról. A peres eljárások főként a különböző jogalanyok jogvitáit rendezik, ezzel szemben a nemperes eljárásokban az egyéb ügyekben való jogszolgáltatás történik, amelynek során a fél nem perbehívás alapján fordul a bíró-

⁴¹ Ezt a monopóliumot német kifejezéssel „Verwerfungsmonopol”-nak nevezzük, amelyet a BVerfGG 93. § (1) bek. 2. pontja, 13. § 6. pontja, a 78. § és a 95. § szabályoz.

⁴² A Szövetségi Alkotmánybíróságról szóló törvény – Bundesverfassungsgerichtsgesetz, BVerfGG.

⁴³ Lásd 1. ábra.

⁴⁴ Lásd ehhez részletesen MAUNZ/DÜRING-HILLGRUBER, Art. 92, Rn. 23 ff.

sághoz, hanem „önkéntesen” keresi azt fel. Ide tartozik pl. a gondnokság alá helyezés, a hagyatéki, ingatlan-nyilvántartási eljárás.⁴⁵

Tekintettel a különböző jogágak sajátosságaira, azok további felosztása (osztályozása) szükséges, így a polgári bíraskodáson belül megkülönböztetünk családi, kereskedelmi, mezőgazdasági és hajózási ügyekben eljáró bíróságokat, a büntetőjog területén pedig a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel foglalkozó bíróságokat.

A rendes bírósági rendszer csúcán a Karlsruheban székelő Szövetségi Bíróság áll.

b) A közigazgatási igazságszolgáltatás

Hazánkkal ellentétben a Német Szövetségi Köztársaságban a közjogi, de nem alkotmányjogi vitákban a rendes bíraskodástól elkülönült állami bíróságok döntenek. Ebben a bírósági ágban főként a közhivatalok döntéseit kifogásoló polgárok ügyeinek tárgyalására kerül sor. Mindemellett a közjogi intézmények, mint például az önkormányzatok és más közjogi szervek és testületek egymás közötti vitás ügyeinek rendezésére is itt kerül sor, feltéve, hogy ez nem alkotmányjogi problémákat érint.

A közigazgatási igazságszolgáltatás legfőbb bírói fóruma a Közigazgatási Szövetségi Bíróság, amelynek székhelye Lipcsében található.

c) A pénzügyi igazságszolgáltatás

Németországban a pénzügyi bíraskodás a közigazgatási igazságszolgáltatáson belül elkülönült ág, amely a pénzügyi szervek (fővámhivatalok) adózási döntéseivel szemben benyújtott ellenvetések (Einsprüche) elbírálásával foglalkozik. A többi bírósági ággal ellentétben a pénzügyi bíraskodás csak kétszintű. A Szövetségi Pénzügyi Bíróság székhelye Münchenben található.

d) A munkaügyi igazságszolgáltatás

A munkaügyi bíraskodás az igazságszolgáltatás különleges ágaként kizárólag munkaügyi vitákkal foglalkozik. A munkajoghoz tartozik egyrészt a munkavállaló és a munkáltató közötti kapcsolattal foglalkozó egyéni munkajog, másrészt a munkáltatói és munkavállalói koalíciók és érdekképviseletek vitáit rendező kollektív munkajog. Habár a munkajoghoz tartozó ügyek egy részében a rendes és a szociális bíróságok járnak el, mégis a munkaügyi bíraskodás önálló bírósági ággá vált.

A munkaügyi bíróság előtt zajló eljárások nagy része a munkavállaló és a munkáltató közti munkaviszonyból ered, főként a munkaviszony megszüntetésével függ össze. Munkaviszony alá tartozik a német szabályok szerint a közszolgálati jogviszony (öffentlicher Dienst) keretei között kötött munkaszerződés is, viszont a közalkalmazotti és köztisztviselői (Beamten⁴⁶) jogviszony nem. A munkaügyi bíraskodás elsősorban a felmondási tilalmakkal kapcsolatos perekkel, valamint a felmondási idő betartásával, a munkabérrel, a munkavállalói és munkáltatói kártérítéssel, szabadsággal, betegség esetén történő bér-előrefizetéssel, munkaerő-kölcsönzéssel, figyelmeztetéssel vagy a munkaviszony igazolás kiadásával kapcsolatos jogvitákkal foglalkozik.

⁴⁵ Fontos különbség, hogy Magyarországon az ingatlan-nyilvántartást nem a bíróságok, hanem a földhivatalok vezetik. Vagyis az nem az igazságszolgáltató, hanem a végrehajtó hatalom részét képezi. Sokak szerint viszont az ingatlan-nyilvántartás bíróságok általi vezetése jobban szolgálná a polgárok érdekeit.

⁴⁶ Fontos megjegyezni, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban a „Beamter” kifejezés magába foglalja a magyar jog szerint értendő köztisztviselőt, közalkalmazottat, valamint az ún. egyéb közszolgálati rétegeket (pl. bírák, ügyészek).

A legmagasabb szintű munkaügyi bíróság az Erfurtban székelő Szövetségi Munkaügyi Bíróság.

e) Igazságszolgáltatás szociális ügyekben

A magyar bíraskodási rendszerrel ellentétben a Német Szövetségi Köztársaságban a szociális ügyekben történő igazságszolgáltatás a közigazgatási bíraskodás egy további különleges ága, amely a szociális biztonsággal kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. Ezen bíróságok a szociális igazgatási szervek döntéseinek jogszerűségét ellenőrzik. Ezzel lényegében a polgárok szociális jogainak védelmét szolgálják, amelyhez többek között a szociális juttatások, a nyugdíjasok, fogyatékkal élők jogainak védelme és a betegjogok tartoznak.

A szociális ügyekben eljáró legfelsőbb bíróság a Szövetségi Szociális Bíróság Kassél székhellyel.

5. Nem kötelező bíróságok

Az GG 96. Cikke alapján a szövetségi törvényhozó hatalom mérlegelési jogkörében a kötelező bíróságok mellett a következő nem kötelező bíróságok létrehozására is jogosult: az iparjogvédelmi ügyekért felelős szövetségi szabadalmi bíróság; a katonai büntető bíróságok és a közjogi szolgálatot teljesítő személyek fegyelmi ügyeivel foglalkozó bíróság. Ebből mindeddig kettő, mégpedig a Szövetségi Szabadalmi Bíróság és a Külföldön Állomásozó Katonák Szolgálatáért Felelős Bíróság létrehozására került sor.

6. Az igazságszolgáltatás egységessége

A GG 95. Cikk (3) bekezdése alapján a Szövetség Legfelsőbb Bíróságainak Közös Tanácsa⁴⁷ felelős az egységes jogalkalmazás biztosításáért. A Közös Tanácsba mind az öt szövetségi bíróság delegál tagokat. A Közös Tanácsot akkor lehet és kell összehívni, ha egy adott jogkérdésben egy legfelsőbb bírói szerv a másik szintén legfelsőbb bírói szerv által meghozott döntéstől el kíván térni. Alapvető jogi problémák esetében, ahol már előre látható az, hogy a kérdés tisztázása a többi jogág vonatkozásában is jelentős lehet, a Közös Tanács előzetesen is állást foglalhat.⁴⁸ A Közös Tanács döntése kötelező erejű, így az a legfelsőbb bírói szerv, amely el kíván térni egy másik bírósági ágazat legfelsőbb bíróságának ítélezési gyakorlatától, köteles a Közös Tanács döntése szerint eljárni. A Közös Tanács felállítást és a döntéshozatali eljárását a legfelsőbb szövetségi bíróságok egységes jogalkalmazásáról szóló törvény⁴⁹ szabályozza. A Közös Tanács székhelye Karlsruheban található.

Az egységes jogalkalmazás védelme érdekében minden szövetségi bíróságon működik egy ezért felelős nagy tanács (GVG 132. §, VwGO 11. §, FGO⁵⁰ 11. §, AbgGG⁵¹ 45. §, SGG⁵² 41. §). Amennyiben egy jogkérdést a Szövetségi Bíróság Polgári Jogi és Büntető Jogi Nagy Tanácsa eltérően ítél meg, ez az Egyesült Nagy Tanács elé terjesztendő

⁴⁷ Továbbiakban lásd „Közös Tanács”.

⁴⁸ MAUNZ/DÜRIG-HERZOG, Art. 95, Rn. 59.

⁴⁹ Gesetz zur Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtsprechung der obersten Gerichtshöfe des Bundes,

RsprEinhG.

⁵⁰ A pénzügyi bíróságokról szóló rendelet – Finanzgerichtsordnung, FGO.

⁵¹ A munkaügyi bíróságokról szóló törvény – Arbeitsgerichtsgesetz, ArbGG.

⁵² A szociális bíróságokról szóló törvény – Sozialgerichtsgesetz, SGG.

GVG 132. §). (Az *Igazságszolgáltatás a Német Szövetségi Köztársaságban* c. ábrához lásd a 2. sz. mellékletet.)

D. A jogforrások

I. Az írott jog

Írott jogon olyan írásban rögzített jogi normák összességét értjük, amelyeket az arra felhatalmazott jogalkotó hozott, és megfelelően kihirdettek. A jogszabályokat rendszerint törvénykönyvekben foglalják össze, ilyen például a német Polgári Törvénykönyv. Így a német jog vonatkozásában kodifikált jogrendről beszélhetünk, ellentétben az esetjogon alapuló angol-szász jogrendszerrel.

A német jogrend az írott jogot a törvény (Gesetz), rendelet (Verordnung), rendelkezés (Satzung) és kollektív szerződés (Kollektivvertrag) formájában ismeri el.

1. A törvény

A jogász terminológia megkülönbözteti a törvényt materiális és formális értelmét. A törvény materiális értelemben magában foglal minden absztrakt, általános jogi normát, amelyeknek kihatása, azaz közvetlen hatálya van a polgárokra nézve. Ez azt jelenti, hogy a jogi norma az esetek meghatározatlan számára (tehát absztrakt) és mindenkire vonatkozik, akit a norma megnevez, és nem csupán az egyes esetekre (tehát általános). Materiális értelemben törvények az alkotmány, parlamenti törvény, végrehajtó szervek rendeletei, önkormányzati joggal rendelkező szervek, testületek (Selbstverwaltungskörperschaften) rendelkezései vagy kollektív szerződések.

Formális értelemben csak a parlament által törvény formájában megalkotott normát nevezzük törvénynek. Ebből kifolyólag ezen „formális törvények” (formelles Gesetz) nagy része materiális értelemben is törvénynek minősül. A költségvetést meghatározó törvény viszont így csak formális értelemben tekinthető törvénynek, hiszen ez csak az állami szervekre vonatkozik, és nem a polgárokra, így nem teljesül a polgárokra vonatkozó közvetlen hatálya.

A materiális és formális értelemben használt törvényfogalmat meg kell különböztetnünk a nálunk is ismert alaki és anyagi jog fogalomtól.⁵³ Az anyagi jog a jogalanyok jogait és kötelezettségeit továbbá a jogintézmények alapjait (pl. szerződések, házasság) foglalja magába. Ezen tehát a jog tartalmát kifejező normákat kell érteni, ilyenek pl. a BGB bérleti szerződésből származó követeléseit tartalmazó vagy a munkáltató és munkavállaló közötti kapcsolatot szabályozó paragrafusai.

Az alaki jog vagy más néven eljárásjog ezzel szemben a jog kikényszeríthetőségének módjait, az eljárási, ezen belül is a hatásköri, illetékességi szabályokat határozza meg. Ez szabályozza a bíróság előtti eljárások menetét és magukat a bíróságokat is köti

⁵³ A német jogban a látszólagos hasonlóság még nagyobb, hiszen német terminológiával az első fogalompar „Gesetz im formellen und materiellen Sinn” a második pedig „formelles und materielles Recht”.

ezen eljárások betartásához. A német polgári eljárásról szóló törvény⁵⁴ tartalmazza például a BGB-ből származó követelésekre vonatkozó eljárási szabályokat. A büntetőeljárásról szóló törvény⁵⁵ pedig a büntetések, míg a közigazgatási eljárásról szóló törvény a közigazgatási aktusok kikényszeríthetőségének eljárási szabályait foglalja magába.

2. A rendelet

A rendeletek szintén általános jellegű, absztrakt magatartási szabályokat határoznak meg, ezeket viszont nem a törvényhozó, hanem a végrehajtó hatalom, egészen pontosan az GG 80. Cikk (1) bek. 1. mondata szerint a szövetségi kormány, a szövetségi minisztériumok és a tartományi kormány bocsátják ki. Hiszen ahhoz, hogy az államhatalmi ágak elválasztásának elve megvalósuljon, szükséges, hogy a végrehajtó hatalom is saját jogszabályokat bocsáthasson ki, ez törvényi felhatalmazás alapján történik. Az erre felhatalmazó törvénynek meg kell határoznia a felhatalmazás tartalmát, célját és mértékét. Így bocsáthat ki pl. a közúti közlekedésről szóló törvény⁵⁶ 6. § (1) bek. 1. pontja alapján a Szövetségi Közlekedésügyi Minisztérium rendeletet a közúti közlekedésben való részvételtől. Ez alapján határozzák meg pl. a vezetői engedély kategóriáit.

A rendelettel meg kell különböztetnünk a közigazgatási előírásokat (Verwaltungsvorschriften).⁵⁷ A közigazgatási előírásokat a végrehajtó hatalom bocsátja ki a közigazgatás szervezetén belül (verwaltungsimtern), így azok elsősorban csak maguk a hivatalok számára rendelkeznek kötelező erővel. Ezek célja tehát a közigazgatáson belül érvényes jog minél teljesebb mértékű értelmezése és alkalmazása, így konkretizálja a végrehajtó hatalom belső szervezetét, cselekedeteit. Ide tartozik a miniszteri leirat (Erläss), a hivatalokon belüli szolgálati utasítás (Dienstanweisung), iránymutatás (Richtlinie) vagy rendelkezés (Anordnung).

A közigazgatási előírások az egyenlő bánásmód elve alapján [GG 3. Cikk (1) bek.] a közigazgatás szervezetén kívül is, vagyis magukra a polgárokra is hatást gyakorolhatnak (Wirkung nach außen). Ebből kiindulva döntött úgy a Szövetségi Közigazgatási Bíróság⁵⁸, hogy a közigazgatás saját kompetenciájában meghozott törvényi értelmezéseket kifelé is elismeri, vagyis bizonyos esetekben a bírók is kötelesek elismerni a közigazgatási előírások kötelező erejét.⁵⁹

3. A rendelkezés

Rendelkezéseket önkormányzati joggal felruházott testületek, pl. községek vagy egyetemek bocsátanak ki. Ily módon szabályozzák feladatkörüket, ügyeiket saját tagjaik számára általános és kötelező jelleggel. Így rendelet formájában határozza meg pl. a BauGB⁶⁰ 10. § (1) bekezdése alapján egy község a saját területére vonatkozó rendezési tervet (Bebauungsplan).

⁵⁴ A polgári eljárásról szóló törvény – Zivilprozessordnung, ZPO.

⁵⁵ A büntetőeljárásról szóló törvény – Strafprozessordnung, StPO.

⁵⁶ A közúti közlekedésről szóló törvény – Straßenverkehrsgesetz, StVG.

⁵⁷ Ezek hasonló szerepet töltenek be, mint a magyar jogrendszerben az állami irányítás egyéb jogi eszközei.

⁵⁸ Bundesverwaltungsgericht, BVerwG.

⁵⁹ BVerwGE 72, 300 (320).

⁶⁰ Építési Törvénykönyv – Baugesetzbuch, BauGB.

4. A kollektív szerződés

Az ún. tarifaszterződések (Tarifvertrag) és az üzemi megállapodások (Betriebsvereinbarung) olyan megállapodások, amelyeket az erre felhatalmazott felek, ill. a munkavállalói és munkáltatói képviselői szervezetek a felelősségi jogok és kötelezettségek, valamint egyéb jogi normák meghatározására kötnek. Így ezek a jogrendszer részét képezik. A tarifaszterződésekre és az üzemi megállapodásokra egyaránt a normatív tartalom-meghatározás a jellemző, amely törvényi hatással rendelkezik a mindenkori felek között [TVG⁶¹ 1. § (1) bek. és 4. § (1) bek.; BetrVG 77. § (4) bek.].

5. A jogszabályi hierarchia

A hagyományos felfogás szerint a jogszabályok egymáshoz képest szigorú hierarchikus viszonyban helyezkednek el. Ennek értelmében egy alacsonyabb szintű jogszabálynak összeegyeztethetőnek kell lennie egy magasabb szintű jogszabállyal. Amennyiben ez nem így van, a kollideáló alacsonyabb szintű jogszabály semmis és érvénytelen.

A legmagasabb szintű írott német jogszabály a Grundgesetz, vagyis a német alkotmány, amelynek minden más jogot megelőző természetét a GG 20. Cikk (3) bek. fejezi ki. Eszerint a törvényhozás az alkotmányos rendnek van alárendelve, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás pedig a törvényeknek és magának a jognak. A rangsorban az alkotmány után a parlament által megalkotott törvény áll. Ezt pedig a rendeletek, a rendelkezések, végül a tarifaszterződések és az üzemi megállapodások követik.

A Német Szövetségi Köztársaság egy szövetségi állam, azaz föderatív rendszerre alapozott, így a szövetségi törvényhozás mellett jelen van a szuverén tartományi törvényhozás is. Amennyiben a szövetségi és a tartományi jog előírásai ugyanazt a tényállást különbözőképpen szabályozzák, a GG 31. Cikke alapján a szövetségi jog elsőbbséggel érvényesül.

A nemzetközi jog és a német jogrendszer egymás mellett helyezkednek el, hiszen a GG 59. Cikk (2) bekezdése szerint a nemzetközi jogi szerződéseket törvénnyel kell átültetni a német jogrendszerbe, ezzel szemben a nemzetközi jog általános szabályai viszont átültetés nélkül is a belső jog részét képezik (GG 25. Cikk).

A GG 23. és 24. Cikkei szerint a felségjogok (Hoheitsrechte) államok közötti szervezetekre, elsősorban az Európai Unióra átruházhatók. Bár bizonyos szempontból az európai közösségek joga megelőzi a német belső jogot, így magát az alkotmányt is, a parlamenti hozzájárulási törvények (parlamentarische Zustimmungsgesetze) alapján viszont még a közösségi jog elsődleges jogforrásai is (tehát az alapító szerződések, ezek módosításai és az ehhez kapcsolódó kiegészítések) normakontroll útján a Szövetségi Alkotmánybíróság által felülvizsgálhatók [GG 59. Cikk (2) bek.].

II. A bírói alkotta jog

Bár a bírói alkotta jog (Richterrecht), azaz az igazságszolgáltatás által kialakított és konkretizált jogi tételek összessége nem minősül jogforrásnak, mégis nélkülözhetetlen szereppel bír a német jogrendszerben. Mivel a pozitív jog nem vehet figyelembe minden

⁶¹ Tarifaszterződésekéről szóló törvény – Tarifvertragsgesetz, TVG.

elképzeltet, és a jogszabályok időnként változó értékmérőknek és szemléleteknek vannak kiszolgáltatva, a jogalkalmazó rendelkezésére áll a lehetőség, hogy az absztrakt módon törvényekbe foglalt jogot értelmezze és konkretizálja. Ez elsősorban a generálklausulákra és a meghatározatlan jogi fogalmakra értendő, amelyek a gyakran nagyon pontatlanul megalkotott normaszövegek következtében kerülnek felszínre.⁶² Alkalmanként a német törvényhozó egy konkrét döntést tudatosan hagy nyitva, ezt mintegy átengedve az igazságszolgáltatás és a tudomány jogfejlesztő tevékenységének. A tudatos joghézagok, ill. általános jogtételek és a meghatározatlan fogalmak bevett gyakorlattá válása alkotmányjogi problémákhoz vezethet, és a „a törvényhozás felelősség elől való meneküléseként”, illetve „az általános jogelvekhez való menekülésként”⁶³ kritizálható.

A szövetségi bíróságok és a legfelsőbb tartományi bíróságok ítéletei egyfajta tartalmi elsőbbséget szereztek a jogalkalmazásban. Az ítéletek legfontosabb indokai, mint obiter dicta bemutatásra kerülnek az ítélet kiemelt részében, vezérmondatában (Leitsatz), és ezekre a későbbiekben a jogalkalmazó mint általános jogtételekre hivatkozhat. Ezek bekerülnek a törvényi kommentárokba, jogtudományi írásokban elemzik és vitatják meg őket. Ez a gyakorlat nagyban hozzájárul a jogbiztonsághoz, és kiszámíthatóbbá teszi az igazságszolgáltatást, viszont megkérdőjelezi a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, és túlerőssé teszi a bíróságokat, mint ahogy ezt Schlüter⁶⁴ is habilitációs munkájában jó néhány évvel ezelőtt megfogalmazta.

Annak ellenére, hogy a német jogrendszer a korábbi bírói döntéshez való kötöttség szabályát (Präjudizienrecht) nem ismeri el, az alsóbb szintű bíróságok rendszerint követik a magasabb szintű bírói gyakorlatot. A bírósági döntések csak ugyanazon felek közötti (inter partes) konkrét jogvitában bírnak kötőerővel. A GG 20. Cikk (3) bek. és a 97. Cikk (1) bekezdése értelmében a bíróságok a törvényeknek és a jognak, nem pedig az azonos vagy magasabb szintek bírói gyakorlatának vannak alárendelve. Így hozhat egy helyi bíróság, amely a rangsorban a legalacsonyabb szintű német bíróság, ugyanabban a jogkérdésben a tartományi, felsőbb tartományi bíróságoktól vagy a Szövetségi Bíróságoktól eltérő döntést. Amennyiben viszont a fellebbezési eljárás során egy magasabb szintű bíróság egy alacsonyabb szintű bíróság döntését érvényteleníti, utóbbi kötött ehhez. Bizonyos eszközök segítségével garantálható azonban a német igazságszolgáltatás alapvetően egységessége, így pl. a nagytanácsok kialakításával a legfelsőbb bíróságoknál vagy a GG 10. Cikk (3) bekezdésében meghatározott „Divergenzvorlage”⁶⁵ nevű eljárással.

⁶² Kiváló példa erre a BGB 242. §-a, amely arra kötelezi az adóst, hogy kötelezettségét a forgalmi szokásoknak megfelelően a jóhiszeműség elve szerint teljesítse, de a „forgalmi szokás” és a „jóhiszeműség elve” fogalmát már nem határozza meg.

⁶³ HEDEMANN: *Die Flucht in die Generalklauseln*, 1933; MEYER – HAYOZ, JZ 1981, 417, 422.; RÖTHEL, *Normkonkretisierung im Privatrecht*, 2004, 4. §.

⁶⁴ SCHLÜTER: *Das Obiter Dictum: die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgericht*, 1973.

⁶⁵ Erre az eljárásra akkor kerül sor, amikor egy tartomány alkotmánybírósága el kíván térni a Szövetségi Alkotmánybíróságnak vagy egy másik tartomány alkotmánybíróságának a döntésétől. Ekkor az eltérni kívánó alkotmánybíróságnak ki kell kérnie a Szövetségi Alkotmánybíróság előzetes döntését.

III. A szokásjog

A bíró alkotta joggal ellentétben a német jogrendben a szokásjog (Gewohnheitsrecht) elismert jogforrásnak számít, ugyanakkor a csaknem mindenre kiterjedő törvényen alapuló jog és bíró alkotta jog következtében csekély jelentőséggel rendelkezik. Szokásjogról beszélünk, ha egy hosszantartó gyakorlat és ennek a gyakorlatnak a jogszerűségéről való meggyőződés alakul ki. Így született egy tipikus példa a német úthasználati jogban, arra az esetre ha nem egyértelmű, hogy egy út a közforgalom számára nyitva áll-e. Egy megdönthetetlen vélelem áll fenn a szabad használatra, ha a kérdéses utat emberemlékezet óta (kb. 80 év) a tulajdonos ellenkezése nélkül nyilvánosan használják.

E. A jogalkalmazási és törvényhozási szabályok

I. A jogesetmegoldás

A német jog egy további jellegzetessége alkalmazásának módjából adódik. Németországban a jogesetek megoldásának sajátos módszertana alakult ki, amelyet minden jogásznak meg kell tanulnia. Már a jogi tanulmányok során ezen módszertan alkalmazásával sajátítják el a diákok a joganyagot, és eszerint a módszer szerint is vizsgáznak. A jogeset-megoldási rendszert a gyakorló jogász, pl. ügyvéd vagy bíró munkavégzésének módjára alapozva alakították ki.

A polgári jogi esetek megoldása során a feltett kérdés főleg arra irányul, hogy valakinek megalapozott igénye áll-e fenn a másik érintettel szemben, tehát a BGB 195. § (1) bekezdésének definíciója alapján tőle cselekvést vagy valamely cselekvéssel való felhagyást követelhet-e. Ehhez szükséges egy olyan jogszabály, amelyből ez a kívánt jogkövetkezmény levezethető, vagyis a jogkövetelést megalapozza (Anspruchsgrundlage, actio).

Ugyanígy a közjogban is feltehető pl. a kérdés, hogy a polgár követelheti-e az államtól, hogy az bizonyos helyzetben beavatkozzon a felek közötti jogviszonyba (Einschreiten), vagy attól elálljon; továbbá megkérdőjelezhető, hogy az állam jogszerűen járt-e el. Ebben az összefüggésben a felhatalmazási jogalap neve „Ermächtigungsgrundlage”. A büntetőjogban azt kell mérlegelni, hogy a vádlott bűnösen cselekedett-e, és a bűncselekmény tényállási elemei (Straftatbestand) megvalósultak-e.

A jogesetmegoldás a következő részekből áll: hipotézis (Obersatz), definíció (Definition), szubszumció (Subsumtion), eredmény (Ergebnis). Az „Obersatz”-ban – az ige feltételes módját használva – lefektetik a vizsgálandó követelés jogalapját, amely elnevezése a polgári jogban: „Anspruchsgrundlage”, a közjogban: „Ermächtigungsgrundlage”, a büntetőjogban: „Straftatbestand”. Ezután a jogszabályi tényállás vizsgálata következik. Itt minden tényállási elemet ki kell dolgozni, és definiálni kell (Definition). Mivel a törvények a fogalmaknak csak kis részét definiálják – ezek az ún. legáldefiníciók –, a legtöbbet az igazságszolgáltatás és a jogtudomány határozta meg. Csak e fogalmak tisztázása után lehet vizsgálni, hogy a jogszabály előfeltételei az adott konkrét esetben megvalósultak-e (Subsumtion). Ha szükséges, az előírásokat ill. egyes fogalmi meghatározásokat is értelmezni kell. Végül az „Ergebnis” megfogalmazása kö-

vetkezik egyetlen kijelentő mondatban, mégpedig úgy, hogy amennyiben az „Obersatz” feltevése helyesnek bizonyult, megismétlik a feltevést immár kijelentő módban; amennyiben helytelennek bizonyult, tagadják azt.

II. A törvények értelmezése

Hagyományosan különböző jogértelmezési technikák léteznek. A szó szerinti értelmezés a norma szövegének lehetséges értelmére kérdez. A nyelvtani értelmezés a nyelvtan szabályai szerint elemzi a norma szövegét. A rendszertani értelmezés a törvények egészének rendszerébe helyezve vizsgálja a jogszabályt. A genetikus vagy történeti értelmezés a norma keletkezésének körülményeire, illetve a történelem lefolyására, politikai és szociális fejlődésre vezet vissza. A teleológiai értelmezés pedig a jogszabály értelmét és célját kutatja (telos).

Az értelmezési módszerek között nem áll fenn rangsor, viszont az alkotmány elsődlegessége a jogszabályi hierarchia folytán érvényesül. Itt különösen fontos az ún. alkotmánykonform értelmezést szem előtt tartani. A Szövetségi Alkotmánybíróság azért fejlesztette ki az alkotmánykonform jogértelmezés rendszerét, mert ennek hiányában egy törvényt akár alkotmányellenesen, akár alkotmányhűen is lehetne értelmezni. Ennek elkerülése érdekében mindig annak a jogértelmezésnek kell érvényesülnie, amely alapján a törvény alkotmánykonform marad.

Míndezekhez járul még az európai jogi értelmezés, hiszen a tagállamoknak nemzeti joguk értelmezése során számos európai jogi előírást is figyelembe kell venniük.

A törvényalkotó által túlságosan szélesre hagyott tényállásokat a teleológiai redukció segítségével lehet leszűkíteni. Ezt alkalmazzák például a munkajog területén akkor, amikor egy jogi norma értelmezése során a munkavállaló gazdasági függőségét és szociálisan védelemre szoruló helyzetét veszik figyelembe.

Az analógia módszerével ezzel szemben egy joghézagot lehet betölteni. Vagyis jogi normák tényállásait át lehet ültetni más, nem szabályozott, de hasonló tényállásokra. Fontos viszont, hogy a büntetőjogban a vádlott terhére nem alkalmazható analógia.

A nálunk is jól ismert „argumentum a maiore ad minus”, vagyis a többről a kevesebbre következtetés elvét a német jogban „Erst-Recht-Schluss” néven alkalmazzák. Ennek során két tényállást azon elgondolás alapján hasonlítanak össze, mely szerint egy meghatározott tényálláshoz kapcsolódó jogkövetkezménynek rendszertani, logikai alapon egy másik, nem meghatározott tényállásra „aztán főleg” („erst recht”) érvényesnek kell lennie.

III. A törvényhozási módszerek

Végül meg kell említeni, hogy a törvényhozó maga is alkalmaz bizonyos módszereket, amelyeket a jogalkalmazónak ismernie és megfelelően használnia kell.

Ilyenek például a polgári jogban az olyan teljes pontossággal meg nem határozott fogalmak, mint a jóhiszeműség (Treu und Glauben) és forgalmi szokás (Verkehrssitte, BGB 242. §). Ezek segítségével a jogalkalmazónak marad némi mozgástere, hogy az egyes, átlagostól eltérő esetekre a jog keretei között megoldást találjon. A közjogban hasonló módszer, hogy a jogalkotó tágabb teret hagy a jogkövetkezmények mérlegelé-

sére, ezáltal a közigazgatás jobban figyelembe tudja venni az egyes esetek rendkívüli körülményeit. A büntetőjogban pl. az ún. „Regelbeispiel”⁶⁶ alkalmazása járul hozzá a jogbiztonsághoz és egységesíti a törvények végrehajtását (pl. StGB⁶⁷ 69. §).

F. A jogászképzés és az elhelyezkedési lehetőségek

I. A jogászképzés

A német jogászképzés az egységes jogász eszményképe alapján történik. Mindazok, akik a klasszikus jogász szakmák egyikét szeretnék űzni minden német egyetemen ugyanabban a képzésben részesülnek. Ez a képzés minden jogterületet felölel, és a bírói szakma számára való felkészítést veszi alapul, végül viszont lehetségessé teszi az elhelyezkedést bármely jogi szakmában. A képzés ideje alatt csak korlátozott mértékű specializáció lehetséges. Ezen okoknak tudható be, hogy a jogászképzés manapság igen vitatott téma. Először is sokan és joggal hiányolják a nagyobb mértékű szakosodási lehetőséget, hiszen ez ma már a joganyag összetettsége miatt elengedhetetlen. Továbbá kifogásolják még, hogy a jogászképzés során elsődlegesen a bírói pályára készítik fel a diákokat, a tökéletes bíró eszményképére formálva, és csak ezután, ebből kiindulva az egyéb jogi hivatásokra, annak ellenére, hogy manapság a jogvégezettek nagy része az ügyvédi hivatást választja.⁶⁸ Egy képzés, amely továbbra is nagyrészt a bírói hivatásra készít fel, és olyan fontos részeket, mint pl. a szerződések szövegezése és a jogi tanácsadás elhanyagol, figyelmen kívül hagyja a valódi ügyeket.

A DRiG 5. § (1) bek. 1. mondata szerint az ún. „Volljurist”⁶⁹ képzés két részből épül fel. Első lépcsőfokként túlnyomórészt elméleti jellegű tanulmányokkal kezdődik valamely német egyetem jogi karán. Ezt követi a jogi előkészítő szolgálat vagy joggyakorlat ideje, amelyet közkedvelten „Referendariat”-nak is neveznek.

Az egyetemi tanulmányok alapvetően 4 évig tartanak, amely mellett lehetőség van egy vagy több külföldön eltöltött félévre is. A jogi tanulmányok első része az első jogi államvizsgával (Erste Juristische Staatsprüfung) zárul, amely a jogászképzés menetében betöltött jelentősége alapján a magyarországi államvizsgának megfeleltethető, a vizsga konkrét lefolyásában, a megtanult joganyag visszaadásának módjában viszont nagyban eltér.⁷⁰ Az egységes jogászképzés előnyei és hátrányai körül kialakult vita kapcsán fo-

⁶⁶ „Regelbeispiel”-ről akkor beszélünk, ha a törvény adott bűncselekményhez olyan tipikus példákat említ, amelyek teljesülése esetén az elkövetővel szemben – a büntetési kereten belül – súlyosabb büntetés szabható ki. Fontos, hogy egyrészt a jogalkalmazó nem köteles sem figyelembe venni, sem alkalmazni az amúgy sem taxatív jellegű példákat. Súlyos elkövetés esetén azonban lehetőség van a törvényben nem felsorolt körülmények „Regelbeispiel”-ként való alkalmazására is. A „Regelbeispiel” tehát büntetési szabási kategória, amely használatában és gyakorlati jelentőségében igen hasonló a magyar „minősítő körülményhez”, eltér viszont – mint előzőleg kifejtettük – kialakulásában, dogmatikájában és kényszerítő erejében.

⁶⁷ Büntető Törvénykönyv – Strafgesetzbuch, StGB.

⁶⁸ 2009-ben több mint 150.000 jogász jegyeztette be magát valamely német ügyvédi kamarához (Forrás: Bundesrechtsanwaltskammer, <http://www.brak.de>, 2010.05.25.). Ezzel szemben a bíróként vagy ügyészként közszolgálati viszonyt teljesítők száma mindössze 20.100 körül mozog (Forrás: Bundesministerium für Justiz, <http://www.bmj.bund.de>, 2010.05.25.).

⁶⁹ „Volljurist”-nak nevezik az államvizsgát és a szakvizsgát is sikeresen abszolváló jogászt.

⁷⁰ A német államvizsga túlnyomórésztben jogesetek megoldására alapozva, írásban történik.

lyamatos beszédtema a képzés megreformálása. Ennek eredményeképpen például a közelmúltban bővítették a tanulmányok alatt történő szakosodás lehetőségét. Így ma már az első államvizsga két részből áll, egyrészt az ún. „Schwerpunktbereichprüfung”-ből, amelynek során a hallgató egy általa választott szakterületen tesz vizsgát, másrészt a „Pflichtfachprüfung”-ből, amely egy minden fontos jogterületet felölelő átfogó záróvizsga. Előbbit az egyetem szervezi és értékeli, utóbbit az adott szövetségi tartomány vizsgabizottsága állítja össze és javítja ki [DRiG 5. § (1) bek. 2. félmondat].

A jövő egyik nagy kérdése, hogy a bachelor-master rendszert, amely az ún. bolognai rendszer keretében⁷¹ minden EU-s országban bevezetésre került, és a német felsőoktatásban számos vitához vezetett, a jogászképzésen is keresztül tudják-e majd vinni. Ezen törekvésnek a jogi karok eddig sikeresen ellenálltak.

Az első és második államvizsga közötti joggyakorlatot, vagyis a „Referendariat”-ot általában közvetlenül a tanulmányok befejezése után kezdik a jogvégzetek, habár ez az időbeli szoros egymásutánosság nem kötelező. Az esetleges várakozási időt, amely bizonyos tartományokban a korlátozott számú helyek miatt alakult ki, sokan hidalják át pl. egy kül- vagy belföldön eltöltött LL.M. képzéssel⁷². A két éves joggyakorlati időt a tartományi legfelsőbb bíróság szolgálatában töltik el, vele állnak szerződéses viszonyban, és tőle kapnak fizetést. Így biztosítja a német állam a „Referendar”-ok számára az anyagi hátteret a két éves képzéshez, amely a nagy vagy második jogi államvizsgával (Große oder Zweite Juristische Staatsprüfung) zárul. A gyakorlati képzés a DRiG 5b. § (2) bek. szerint különböző jogi munkaterületeken történik, amelyek alkalmával a joggyakornokoknak lehetőségük nyílik a jogászai szakma különböző területeiről tapasztalatokat gyűjteni. A képzés kötelező állomásait 1) egy rendes bíróságnál polgári jogi ügyekben, 2) egy ügyészségen vagy büntetőbíróságon, 3) egy közigazgatási szervnél, 4) és egy ügyvédi irodánál kell eltölteni. Egy további állomást, ahol szintén szakmai képzésben kell részesülniük, szabadon választhatnak ki a joggyakornokok, ez akár külföldön is lehet. Mint már említettük, mindezek alatt végig a tartományi legfelsőbb bírósággal állnak szerződéses viszonyban.

A jogtudomány területén a végeredményeknek döntő jelentőségük van a későbbi szakmai elhelyezkedésnél. Az első és második államvizsgán abszolválta legalább „vollbefriedigend”⁷³ eredmény együttesen (ez az ún. „Prädikatsexamina”) megnyitja a kapukat a tudományos területen végzett munka, a nagy (nemzetközi) ügyvédi irodák, a nemzetközi szervezetek és a közzolgálati jogviszony előtt.

II. Az elhelyezkedési lehetőségek

A jogászok lehetséges tevékenységi területei szerteágazóak. A sok lehetőség eredményeképpen a jogászok körében a munkanélküliség a maga kb. 3%-ával a többi szak-

⁷¹ A Bolognai Nyilatkozat alapján: „Az európai felsőoktatási térség, Európa oktatási minisztereinek közös nyilatkozata, Bologna, 1999. június 19.”

⁷² Az LL.M. vagy LLM egy posztgraduális képzés, amely az angol „Master of Law” kifejezés rövidítése. Az egyetemek különböző LL.M. programokat hirdetnek meg az általános képzéstől a speciálisig (gazdasági, pénzügyi, európai jog), amelyek időtartama kettő és négy félév között mozog. A képzésben való részvételhez általában jogi, egyes esetekben egyéb diploma szükséges.

⁷³ Ez a magyar „közepes” és „jó” osztályzat között helyezkedik el.

mákhöz képest igen alacsony. 2006-ban kb. 6000 jogász jelentkezett a munkaügyi hivatalnál (Agentur für Arbeit) munkanélkülinek.⁷⁴

1. A bíró

Mint az előzőekben már említettük, a jogászképzés alapvetően a bírói hivatással szemben támasztott követelményekre épít. Így minden „Volljurist” rendelkezik a bírói tevékenység ellátásához szükséges képesítéssel DRiG 5. §. Pályáját általában közvetlenül a második államvizsga után kezdi meg. Az egységes jogászképzés eredményeképpen még pl. több éves ügyvédi gyakorlat után is lehetséges a szakmai váltás.

A felelősségteljes, önálló munka és a köztisztviselői viszony előnyei kedvelt munkáltatóvá teszik az igazságszolgáltatást. A GG 97. Cikke és a DRiG 25. §-a alapján a bírói függetlenség magába foglalja a szakmai és személyes függetlenséget. A bírói döntéseket nem befolyásolhatja pl. az igazságügyi minisztérium, és nem tartoznak felettesük szolgálati felügyelete alá (Dienstaufsicht). Személyes függetlenségük abban nyilvánul meg, hogy a bírók a hároméves próbaidő lejárta után elmozdíthatatlanok (unkündbar), továbbá akarattuk ellenére nem lehet őket áthelyezni. Így ez tulajdonképpen egy egész életre szóló kinevezés. Ez a közzolgálati jogviszony egy sajátos formája, amelyre részben a köztisztviselőkre vonatkozó szabályok (Beamtenrecht) vonatkoznak. A bírák nagyrészt önállóan határozhatják meg hivatali munkarendjüket, így megilleti őket pl. az otthon dolgozás joga. Ezeknek megfelelően a bírói hivatás a családdal is jól összeegyeztethető szakmának minősül.

2. Az ügyész

Az ügyészi hivatást sok tekintetben szorosan a bírói mintájára alakították ki. Az ügyészségek a tartományi bíróságokhoz rendelve működnek. Némely tartományban (pl. Bajorország) rendszeres átjárás, sőt csere áll fenn a bírói és ügyészi kar között. A bíróktól eltérően az ügyészek nem élveznek függetlenséget, a felettes ügyész utasíthatja az egyes ügyekben őket, tehát az ügyészek felettesük szolgálati felügyelete alá tartoznak.

Az ügyész az igazságszolgáltatásban való eljárása során semleges, tehát egyaránt eljár a vádlott terhére és javára. Ennek során önállóan nyomozhat, azaz pl. a tanúkat, a gyanúsítottat kihallgathatja, általában viszont a nyomozás jelentős részét a rendőrségre, vámmügyi és adóügyi nyomozókra bízta.

Az ügyészeknél lényeges, hogy megbízható döntőképességgel rendelkezzenek, akaratukat hatékonyan érvényesíteni tudják, és terhelhetőek legyenek. Ezen utóbbi különösen fontos, mivel jelenleg az ügyek növekvő száma és sürgőssége miatt az ezzel arányosan nem gyarapodó személyzetre egyre magasabb munkaterhelés hárul.

3. Az ügyvéd

A „Volljurist”-ok jelentős része az ügyvédi szakmát választja. A jogi egyetemet végzetek 80%-a dolgozik önálló vagy alkalmazott ügyvédként.

Németországban a magyarországihoz hasonlóan egységes ügyvédi rétegről beszélhetünk. Eszerint – eltérően pl. az angol rendszertől – ügyvédek végzik a jogi tanácsadást

⁷⁴ Perspektiven für Juristen 2010, e-fellows.net wissen, 2009, 21.

és az ügyfelek képviselőjét egyaránt. Az ügyvédek alapvetően szabad foglalkozásúként gyakorolják tevékenységüket. Ehhez jelentkezniük kell valamelyik német ügyvédi kamarához, amelyhez szakmai felelősségbiztosítás szükséges, ezután bejegyzik őket a bíróságoknál vezetett ügyvédi listába. Érdekesség, hogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság előtt polgári ügyekben csupán néhány igen nagy tapasztalattal rendelkező ügyvéd léphet föl, akik külön listán szerepelnek. Az ügyvédek választhatnak, hogy önállóan, esetleg egy közepesen nagy vagy egy nemzetközi ügyvédi irodánál alkalmazottként szeretnék végezni tevékenységüket.

Az ügyvéd csak a saját ügyfeleit képviseli és az ő érdekeit köteles szem előtt tartani. Egy másik ügyfél egyidejű képviselője ugyanabban az ügyben kifejezetten tilos. A jogi tanácsadásról szóló törvényből⁷⁵ kifolyólag az ügyvédek sokáig kvázi tanácsadási egyeduralommal rendelkeztek. 2008. július elseje óta ezt nagyban korlátozza viszont a jogi szolgáltatásról szóló törvény⁷⁶. Eszerint bizonyos kikötések mellett pl. fogyasztóvédelmi központok, szakszervezetek vagy az ügyvédi kamaránál nem bejegyzett teljes jogú jogászok is végezhetnek tanácsadó tevékenységet.

Az egyes jogterületek egyre növekvő komplexitása az ügyvédek egyre nagyobb mértékű specializálódását követeli meg. Erre az egyik legjobb lehetőség egy szakjogász képzésben való részvétel és az ehhez tartozó vizsga letétele. Ezzel az ügyvéd megszerzi az adott jogterület szakjogásza (Fachanwalt) címet.

4. A közjegyző

A közjegyzői hivatás tartományonként jelentős különbségeket mutat. Néhány tartományban főállású közjegyzők működnek [hauptberuflicher (Amts-)Notar], akik vagy köztisztviselőként (Beamter) vagy önállóan (Selbständiger) gyakorolják a közjegyzői tevékenységet. Ehhez a közjegyzőjelölteknek (Notarassessor) meghatározott ideig egy tapasztaltabb közjegyző mellett kell tevékenykedniük, amely szolgálat német elnevezése „Anwärterdienst”.

Más tartományokban viszont a közjegyzői feladatot szabadfoglalkozású ügyvédek végzik. Ehhez általában előfeltétel, hogy az ún. „Anwaltsnotar” legalább 5 éve az ügyvédi kamaránál bejegyzett ügyvéd legyen, és legalább 3 éve azon a településen végezze főtevékenységét, ahol közjegyzőként szeretne működni. 2011-től ehhez egy kiegészítő közjegyzői szakvizsga letétele is szükséges lesz.

Függetlenül attól, hogy a közjegyzők milyen formai keretek között végzik munkájukat, feladataik tartalmilag nagyrészt a társasági, ingatlan-, család- és öröklési jog területén való közhitelesítésből (öffentliche Beurkundung) és szerződésalkotásból (Vertragsgestaltung) állnak.

5. Elhelyezkedési lehetőségek a gazdaságban és egyesületeknél

A fenti klasszikus jogi pályák mellett a jogászoknak számos más területen is lehetőségük van az elhelyezkedésre, ilyenek pl. a bankok, egyesületek és biztosítási társaságok, de a vállalkozási tanácsadók és a könyvvizsgálói irodák is gyakran alkalmaznak jogászokat.

⁷⁵ Jogi tanácsadásról szóló törvény – Rechtsberatungsgesetz, RBerG.

⁷⁶ Jogi szolgáltatásról szóló törvény – Rechtsdienstleistungsgesetz, RDG.

a) A „Syndikus”

A „Syndikus”⁷⁷ vagy „Syndikusanwalt” egy ügyvéd, aki egy nem ügyvéd munkáltatónál (pl. vállalat, egyesület, alapítvány) alkalmazottként végzi tevékenységét. Emellett adott esetben praktizálhat tovább önálló ügyvédként. Időközben a bírói gyakorlat is bizonyos tekintetben az ügyvédi hivatással egyenrangú formaként ismeri el a syndikusi tevékenységet. A Syndikus rendszerint gazdasági jogi kérdésekben látja el tanácsal munkaadóját, így a védjegy- és szerzői jogi problémáktól kezdve a biztosítási kérdéseken, szerződések megkötésén és ellenőrzésén át egészen a felelősségi jogi kérdésekig, vagy akár kartelljogi problémákban vállalatfelvásárlás és eladás esetén. A nagyvállalatoknál gyakran foglalkoztatják őket a személyzeti, adózási osztályokon és a szabadalmi, védjegy-, licenccségeken is. Az ügyvédekre vonatkozó szövetségi rendelet⁷⁸ alapján viszont nem képviselhetik munkaadójukat olyan bíróság és választott bíróság előtti eljárásban, ahol az ügyvédi képviselőt kötelező. Ahol ez nem kikötés, ott minden további nélkül eljárhat a Syndikusanwalt is [BRAO 46. § (2) bek.].

b) A „Justiziar”

A „Justiziar” egy hivatali vagy alkalmazott jogi tanácsadó.⁷⁹ Gyakran a hivatalok, egyetemek, egyesületek és vállalatok jogi osztályának vezetőjeként végez szerteágazó jogi munkát. Minden jogi vonatkozásban ellátja tanácsal az alkalmazó szervezetet, intézményt. Feladata a jogi problémákat még azelőtt felismerni és orvosolni, mielőtt ezek igazán komoly következményekkel járnának. A Justiziar képviselheti az alkalmazó szervezet bírósági és bíróságon kívüli ügyekben egyaránt, a Syndikussal ellentétben ő viszont kizárólag csak az alkalmazója számára végezheti tevékenységét.

6. Elhelyezkedés hivataloknál, a politikában, nemzetközi szervezeteknél

A jogászok számára az államigazgatásban, a politikában szövetségi, tartományi és önkormányzati szinten, a nemzetközi intézményeknél, szervezeteknél változatos lehetőségek kínálkoznak. A klasszikus hivatali tevékenységek mellett a következők jöhetnek szóba:

- pártok, frakciók, országgyűlés hivatala,
- szövetségi hivatalok, mint pl. a szövetségi versenyhivatal vagy a német Szövetségi Bank, Szövetségi Hírközlési Szolgálat, a szövetségi minisztériumok (pl. igazságügyi minisztérium, pénzügyminisztérium stb.), diplomáciai szolgálat,
- az Európai Unió intézményei (Parlament, Bizottság, Tanács), az ENSZ és ennek számos mellékszervezete, nem kormányzati szervezetei,
- de az egyházak és ezek karitatív szervezetei is.

7. Elhelyezkedési lehetőségek az oktatás és kutatás területén

A jogvégezettek számára fennáll a lehetőség, hogy tanulmányaik befejezése után továbbra is az egyetem keretein belül tevékenykedjenek, erre leginkább tudományos mun-

⁷⁷ A magyarországi jogtanácsos vagy jogi előadó foglalkozásra a Németországban két egymástól eltérő elnevezés létezik, a „Syndikus” és a „Justiziar”.

⁷⁸ Az ügyvédekre vonatkozó szövetségi rendelet – Bundesrechtsanwaltsordnung, BRAO.

⁷⁹ CREIFELDS: *Rechtswörterbuch*, 19. Auflage 2007.

katársként doktori disszertációjuk kidolgozása alatt kerül sor. Ezután csak kevesen maradnak az oktatói pályán, amelyhez rendszerint a doktori cím megszerzése és habilitáció szükséges. A habilitáció után az egyetemi tanár általában egy másik egyetem jogi karán folytatja oktatói munkáját, amihez egy ún. felkérés (Ruf) szükséges.

Összefoglalás

Bár e tanulmány célja a német jogrendszer bemutatása, nem pedig a német és magyar jogrendszer összehasonlítása, mégis szeretnénk összegzésként felhívni a figyelmet a két jogrendszer hasonlóságaira, különbségeire és ezeknek okaira. A német és a magyar jog alapjaiban, számos jelentős tulajdonságában, jogintézményében hasonló, mégis megfigyelhetők jelentős és kevésbé jelentős különbségek.

Jogi hagyományaiban, jogcsaládbeli elhelyezkedésében nagyon hasonló a két jogrendszer. Elengedhetetlen viszont felhívni a figyelmet arra, hogy ezek elsősorban abból származnak, hogy a magyar jogfejlődés, jogtörténelem során számos német jogelv, jogfilozófiai irányzat és ezáltal kész jogi intézmény, szabályozás átvétele történt. Ezek a két országban sokszor hasonló, másszor különböző utakon fejlődtek tovább, aminek eredményeképpen a két jogrendszer együttes vizsgálata során egy alapvetően hasonló, mégis változatos különbségekkel tarkított képet kapunk.

A különbségek forrása elsősorban az, hogy a Német Szövetségi Köztársaság egy decentralizált, föderatív állam, ezzel szemben a Magyar Köztársaság centralizáltan működik. Ebből kifolyólag többek között a bírósági rendszer felépítése, a jogforrások, oktatás és elhelyezkedés terén figyelhetők meg különbségek. Jelentős eltérések adódnak még a két ország méretéből, amelyek a jogforrások, törvények számában, jogszabályok részletességében, igazságszolgáltatási ágak (lásd pl. pénzügyi igazságszolgáltatás) tagoltságában vezetnek különbségekhez.

A német jog részletes kidolgozottsága, fejlettsége és folyamatos fejlesztése miatt az egyre bővülő európai jogi szabályozások mellett, ma is fontos hatást gyakorol más országok, köztük Magyarország jogrendszerére, jogi fejlődésére is. Ezen okokból a német joggal való foglalkozás, a német jogrendszer tanulmányozása megéri a befektetett időt és fáradságot.

DETLEV W. BELLING – TÜNDE SZÚCS

Einführung in das deutsche Recht

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Abhandlung geben die Autoren einen konzentrierten Überblick über die wesentlichen Merkmale des deutschen Rechts. Es wird in den Zusammenhang der europäischen Rechtstradition gestellt und die Schwierigkeit, aber Notwendigkeit einer

verständlichen Rechtsprache deutlich gemacht. Im Anschluss wird die Einteilung der Rechtsordnung in Privatrecht und öffentliches Recht dargestellt sowie ihre Bedeutung erläutert.

Wesentliches Merkmal einer jeden Rechtsordnung ist zudem ihre Gerichtsbarkeit mit den Organen der Rechtspflege. Welches Recht und wie die Justiz es anwendet, wird im darauffolgenden Abschnitt beschrieben. Schließlich dürfte vor allem die noch studierenden Kommilitoninnen und Kommilitonen interessieren, wie die juristische Ausbildung in Deutschland ausgestaltet ist und welche Berufsbilder sich eröffnen.

Gegenstand der Abhandlung ist die Darstellung des deutschen Rechtssystems, aber nicht der Vergleich mit dem ungarischen Recht. Für den ungarischen Juristen erschließen sich Gemeinsamkeiten und Unterschiede zum eigenen Recht von selbst. Das deutsche und das ungarische Recht ähneln sich hinsichtlich ihrer Grundlagen, ihrer Rechtsinstitute und auch sonst haben sie vieles gemeinsam; gleichwohl sind deutliche, aber auch weniger deutliche Unterschiede zwischen beiden Rechtssystemen festzustellen.

Im Grunde genommen haben sie Gemeinsamkeiten in ihren Rechtstraditionen und in ihrer Stellung im System der Rechtsfamilien. Zahlreiche Prinzipien, rechtsphilosophische Erkenntnisse, Rechtsinstitute und Regelungen wurden im Laufe der ungarischen Rechtsentwicklung dem deutschen Recht entnommen. Jene haben sich in den beiden Ländern manchmal auf ähnlichen, manchmal aber auch auf anderen Wegen weiterentwickelt. Durch die Analyse der beiden Rechtssysteme entsteht ein grundsätzlich verwandtes, jedoch mit Variablen gefärbtes Bild.

Der Grund für die Unterschiede liegt vor allem darin, dass die Bundesrepublik Deutschland ein dezentraler, föderativer Staat ist. Demgegenüber ist die Republik Ungarn als Zentralstaat aufgebaut. Dadurch sind Abweichungen im Aufbau der Gerichtsbarkeit, bei den Rechtsquellen, in der juristischen Ausbildung und bei den Berufsbildern festzustellen. Auch die unterschiedliche Größe beider Länder bewirkt, dass die Regelungsdichte, d. h. die Zahl der Rechtsnormen und ihre Ausführlichkeit sowie die Differenzierung der Gerichtsbarkeit in Deutschland höher sind (siehe z. B. Finanzgerichtsbarkeit).

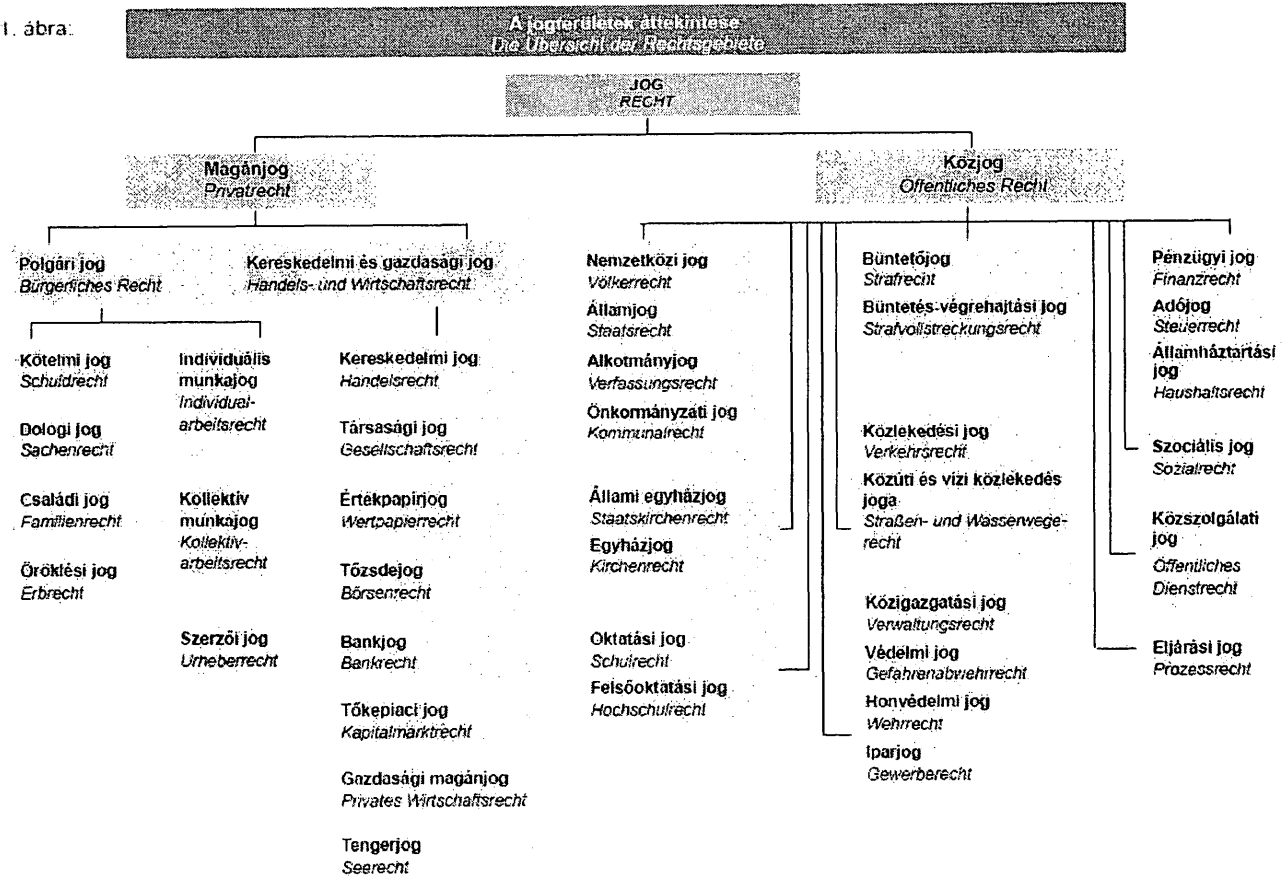
Neben dem europäischen Recht beeinflusst das deutsche Recht heute noch die Familie des kontinentalen Rechts, zu dem auch das ungarische Recht gehört. Der Einfluss erklärt sich nicht bloß durch die wirtschaftliche Kraft Deutschlands, sondern vor allem aus dem präzisen und ausgereiften Charakter und der dogmatischen Durchdringung des deutschen Rechts, das sich – trotz historischer Brüche – im 20. Jahrhundert konstant entwickelt hat. Es ist durch die Überwindung des nationalsozialistischen Regimes im Dritten Reich und des kommunistischen Regimes in der DDR gereift.

Aus diesen Gründen lohnt es, das deutsche Recht zu studieren. Die Juristische Fakultät der Universität Szeged hat seit etlichen Jahren die verdienstvolle Aufgabe übernommen, ihren Studenten das deutsche Recht zu vermitteln.

Irodalomjegyzék

- BRAUN, JOHANN: Einführung in die Rechtswissenschaft, 3. Auflage, Tübingen, 2007.
- CREIFELDS, CARL: Rechtswörterbuch, 19. Auflage, München, 2007.
- HEDEMANN, JUSTUS WILHELM: Die Flucht in die Generalklauseln, 1. Auflage, Tübingen, 1933;
- KIRCHHOF, FERDINAND: Die Bedeutung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Europarecht, in: Rill, Fünfzig Jahre freiheitlich-demokratischer Rechtsstaat – Vom Rechtsstaat zum Rechtswegestaat, 1. Auflage, Baden-Baden, 1999.
- MAUNZ, THEODOR – DÜRIG, GÜNTER: Grundgesetz Kommentar, 53. Auflage, München 2009.
- MEDICUS, DIETER: Allgemeiner Teil des BGB, 9. Auflage, München, 2006.
- MEYER-HAYOZ, ARTHUR: Strategische und taktische Aspekte der Fortbildung des Rechts, JZ 1981, 417.
- Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: ZPO, Band 1: §§ 1 – 510c, 3. Auflage, München, 2008.
- PALANDT, OTTO: Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Kommentar, 68. Auflage, München, 2009.
- ROBBERS, GERHARD: Einführung in das deutsche Recht, 4. Auflage, Baden-Baden, 2006.
- RÖTHEL, ANNE: Normkonkretisierung im Privatrecht, 1. Auflage, Tübingen, 2004,
- SCHOCH, FRIEDRICH – SCHMIDT-ABMANN, EBERHARD – PIETZNER, RAINER – EHLERS, DIRK: Verwaltungsgerichtsordnung: VwGO, 17. Ergänzungslieferung, München, 2008.
- SCHLÜTER, WILFRIED: Das Obiter Dictum: die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgericht, In: Schriften des Instituts für Arbeits- und Wirtschaftsrecht der Universität zu Köln, München, 1973.
- WESEL, UWE: Fast alles, was Recht ist – Jura für Nichtjuristen, 6. Auflage, Frankfurt am Main, 1999.

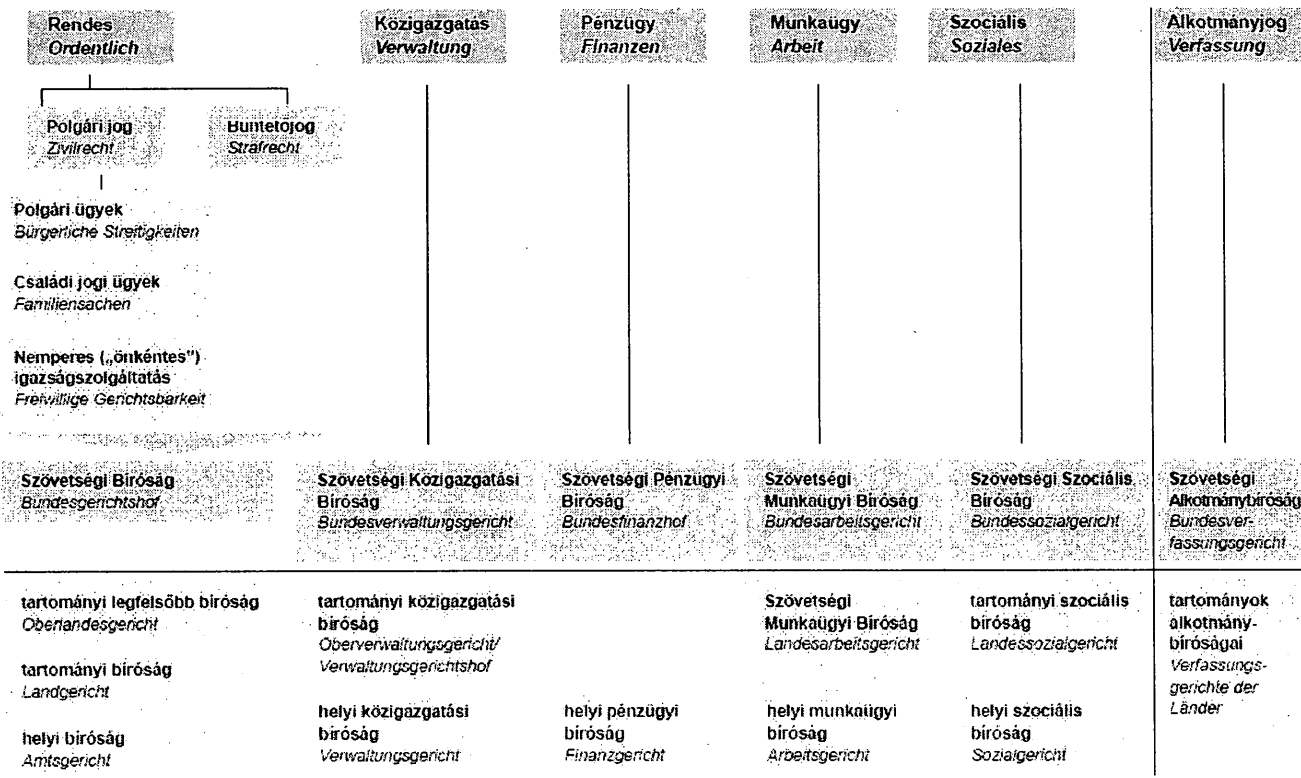
1. ábra.

* Univ.-Prof. Dr. iur. Detlev W. Belling, M.C.L. (U. of Ill.), Potsdam; Dr. iur. Szücs Tünde, LL.M. (Universität Potsdam), Berlin

2. ábra:

**Igazságszolgáltatás a Német Szövetségi Köztársaságban (Art. 92, 95 Abs. 1 Grundgesetz)
Die Gerichtsbarkeit in der Bundesrepublik Deutschland (Art. 92, 95 Abs. 1 Grundgesetz)**

* Univ.-Prof. Dr. iur. Detlev W. Belling, M.C.L. (U. of Ill.), Potsdam; Dr. iur. Szűcs Tünde, LL.M. (Universität Potsdam), Berlin

